

Тема 1
СТАРІННЯ НАСЕЛЕННЯ: ПРИЧИНИ, НАСЛІДКИ, ПРОГНОЗИ

ПЛАН

1. Старіння населення як соціально-демографічний процес.
2. Демографічна ситуація в Україні.
3. Соціально-демографічні проблеми старіння населення.
4. Наслідки старіння населення.

Література:

1. Населення України: Імперативи демографічного старіння / авт. кол-в: Аксьонова С. Ю., Крімер Б. О., Курило І. О. та ін. Київ : Адеф-Україна, 2014. 288 с.
2. Демографічна криза в Україні: її причини та наслідки / [Власенко Н. С., Герасименко Г. В., Лібанова Е. М. та ін.; За ред. С. І. Пирожкова]. Київ : ІВЦ Держкомстат України, 2003. 231 с.
3. Комплексний демографічний прогноз України на період до 2050 р. / за ред. Е. М. Лібанової. Київ : Український центр соціальних реформ, 2006. 138 с.
4. Мацкевіч Ю.Р. Соціальна робота з людьми похилого віку: навч. посібник. Запоріжжя: ЗНУ, 2014. 340 с.
5. Терещ В.М. Депопуляція та старіння населення у соціально-економічному контексті. *Вісник Хмельницького національного університету*. Серія Економічні науки. 2009. № 1. С.92-97.
6. Населення України за 2019 рік. Демографічний щорічник. Київ: Державна служба статистики, 2020. 181 с.
7. Населення України за 2020 рік. Демографічний щорічник. Київ: Державна служба статистики, 2021. 184 с.
8. Населення України за 2021 рік. Демографічний щорічник. Київ: Державна служба статистики, 2022. 186 с.
URL: http://db.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2022/zb_nasel%20_2021.pdf

Старіння населення – найбільш характерне демографічне явище сучасної епохи й обумовлене складним комплексом чинників. Основними, найбільш типовими й природними чинниками, що викликають старіння населення, у світовій науці вважають:

- гуманізація суспільних відносин;
- зростання освітнього й культурного рівня населення;
- підвищення добробуту основної маси населення;
- підвищення доступності та якості медичної допомоги й інших соціальних благ та послуг;
- зниження смертності;
- зниження народжуваності.

Демографічне старіння населення визначається як збільшення частки осіб похилого віку в складі населення. Розміри й темпи приросту населення не однакові в різних країнах. Основною особливістю змін структури населення багатьох країн є помітне зменшення відносної чисельності дитячого населення (0-14 років) і виражене зростання частки населення старшого віку. Для оцінки старіння населення найчастіше визначається відносне число (частка, питома вага) осіб літнього віку в загальній чисельності населення.

Найчастіше як показник старіння суспільства використовується частка людей старшого

віку в його структурі (цей показник виражається у відсотках). Зазвичай вважають, що нижня межа старості відповідає віку 60 - 65 років. Найстарішими вважаються люди у віці 80 років і старші. Частка останніх у структурі суспільства розраховується стосовно загальної чисельності населення або стосовно кількості людей у віці 60 років і старші.

В останні десятиліття пропонувалися різні варіанти вікової класифікації для пізнього періоду життя людини. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) у 1963 році прийняла класифікацію, відповідно до якої вік від 60 до 74 років розглядається як літній, 75 років і старші – старі люди, вік 90 років і старші – довгожителі; тоді як інші автори розрізняють людей старшого покоління, як "молодих літніх" – 65-74 років, старих – 75-84 років і дуже старих – 85 років і старші. Експерти відділу демографії ООН в 1959 р. прийняли вік 65 років як межу для виміру процесів старіння й запропонували три рівні, що характеризують демографічну структуру населення:

- 1) при наявності 4% осіб, старших 65 років - молоде населення;
- 2) від 4 до 7% - структура зрілого населення;
- 3) більше 7% - старе населення.

Згідно з Е. Россетом, у процесі старіння населення, залежно від частки в його структурі людей у віці 60 років і більше, розрізняють чотири фази:

- 1) відсутність ознак демографічної старості – менше 8%;
- 2) рання перехідна фаза між станом демографічної молодості й старості – 8-10%;
- 3) пізня перехідна фаза між станом демографічної молодості й старості – 10-12%;
- 4) стан демографічної старості – 12% і більше від загального числа людей у суспільстві.

В останнє десятиліття виникла необхідність виділення ще однієї фази – глибокої демографічної старості, про яку можна говорити в тому випадку, коли частка людей у віці 60 років і більше перевищує 15%.

Таким чином, найбільше за інші параметри змінилася вікова структура населення, яка визначається рівнями народжуваності й смертності.

Розрізняють три основних типи вікової структури:

- перший – "**прогресивний**" - йому відповідає високий показник природного приросту населення, відрізняється дуже високою часткою дітей (до 15 років) у загальній чисельності населення й невеликим відсотком людей літнього віку (60 років і старші). До нього належить більшість країн, що розвиваються, з високим рівнем народжуваності й смертності й порівняно низькою середньою тривалістю життя;

- другий – "**стаціонарний**" - тут природний приріст перебуває на незмінному рівні, характеризується майже рівними частками молодшої й старшої вікової групи, невеликим приростом населення. До цього типу належать в основному країни Східної Європи;

- третій – "**регресивний**", відрізняється великою часткою людей похилого віку й звуженим або збитковим зростанням населення. До третього типу відносяться країни Західної Європи, Північної Америки, Японія, Австралія. Характерні риси останнього типу: невисока народжуваність, порівняно низька загальна смертність і відносно велика тривалість життя.

Процеси старіння населення є в цей час типовими для переважної більшості промислово розвинених країн і країн, що розвиваються.

Проблема прискореного старіння охопила практично всі країни світу. Якщо в 1950 р. кількість людей похилого віку в усьому світі становила 214 млн. осіб, то, за перспективними розрахунками ООН, до 2025 р. їхня кількість збільшиться в 5 разів і перевищить 1 мільярд. Найбільш швидкими темпами збільшується кількість людей, що подолали 80-літній бар'єр, і до 2025 р. їхня кількість збільшиться в 10 разів, з 13 до 135 млн. осіб. У зв'язку із цим ВООЗ

навіть було прийнято новий термін – "населення четвертого віку". Це люди вісімдесяти років і старші. (Люди 60 років і старші називаються "населенням третього віку").

Україна відноситься до найбільш демографічно проблемних країн світу. В ній кожен четвертий мешканець – пенсіонер за віком, а кожен п'ятий здолав межу 50 років. За часткою людей 65 років і старших у структурі населення Україна посідає 11 місце серед країн світу. Таким чином, з 1950 р. до теперішнього часу кількість людей 60 років і старших в Україні збільшилася вдвічі, а до 2050 р. їхня кількість потроїться. Також частка населення 80 років і старших у порівнянні з 1950 р. збільшиться з 1,3 % до 7,5%. Для порівняння: до 2050 р. частка 80-річних японців буде становити 15,4%, іншими словами, кожен 6-ий японець буде старше 80 років. Поряд зі збільшенням частки людей похилого віку в структурі населення буде відзначатися зниження фізичної працездатності, і в порівнянні з 1950 р. удвічі збільшиться кількість дітей до 15 років. Усе це впливає на середній вік населення країни. Так, якщо в 1950 р. середній вік населення України становив 27,6 року, зараз – 37 років, а в 2050 р. він складе 51,5 року. Якщо Україна ввійшла в десятку країн із найгіршим демографічним станом, то за середньою тривалістю життя вона займає 108 місце у світі. На першому місці Японія, де тривалість життя понад 80 років, за нею йдуть США. У цей час середня тривалість життя в Україні становить 67-68 років. Для порівняння: середня тривалість життя японців – 81,5 року. Для наших чоловіків це 62 роки, для японських чоловіків – 78,8 року, для українок - 73,3 року, для японок – 85 років. За прогнозами через 50 років тривалість життя українців буде 73 роки, у Японії – 87 років. Для чоловіків України через 50 років середня тривалість життя передбачається 64 роки, для чоловіків Японії – 83 роки, для жінок України – майже 80 років, для японок – 92,1 року.

Однією з найхарактерніших рис глобального старіння населення планети є виражене зростання кількості людей 75 років і старших у популяції людей похилого віку. Експерти Комітету ВООЗ відзначають, що проблема полягає не тільки в тому, що збільшується чисельність населення, але й у тім, що відзначається його подальше "постаріння", оскільки зростає кількість людей, що живуть довше. Група "старих" створює додаткові труднощі для служб охорони здоров'я й соціального забезпечення. Швидкий ріст популяції старих привертає спеціальну увагу до цієї вікової групи, тому що захворюваність, обмеження доходів і зменшувана соціальна підтримка визначають місце цієї популяції в групі ризику.

Іншим важливим проявом глобального процесу старіння населення планети, на думку фахівців, є зростання кількості жінок у популяції літніх і старих людей у міру старіння населення. Відзначається, що жінки більше ніж чоловіки доживають до старечого віку. Це пов'язано з істотним розходженням у середній тривалості життя чоловіків і жінок. Наразі різниця між середньою тривалістю життя чоловіків і жінок досягає 10 і більше років.

Таке прискорене старіння населення несе в собі істотні наслідки для держави й суспільства. Необхідність організації всебічного забезпечення життєдіяльності непрацездатного населення, зокрема літніх людей, порушує питання пошуку й залучення додаткових матеріальних, фінансових, соціальних ресурсів, розвитку системи органів і служб, що надають населенню похилого віку різноманітні послуги, а також створення багаторівневої системи підготовки кадрів кваліфікованих фахівців зі спеціалізацією в галузі соціальної геронтології, геронтопсихології й геронтопсихіатрії, медичної геронтології й геріатрії для роботи в цих структурах.